

Leegte – Shūnyatā

True emptiness is clear and always present
masked by delusions for reasons we don't know
how could what is real and false exist apart
flowers bloom and flowers fall when the spring wind blows

Dit gedicht-kwatrijn van Stonehous 1272 – 1353 heb ik op een kaart gezet samen met een collage van Bep. Deels bedoeld als nieuwjaarswens, maar vooral als afscheid en herinnering aan Bep en om te bedanken voor alle steun die wij gekregen hebben tijdens haar ziekteproces en overlijden.

Dit gedicht verwoordt voor mij de eenheid die leven en sterven is. Dat dit gedicht reacties en vragen op kan roepen realiseer ik mij goed. En op een vraag kan ik wel kort reageren, maar om iets waar al eeuwen over geschreven wordt in enkele woorden te verklaren ervaar ik als lastig. Ik ging er ook vanuit dat ook intuïtief iets begrepen kan worden en woorden niet altijd alles kunnen verklaren. Maar sommige reacties vroegen toch om meer, daarom hier een toelichting.

Shūnyatā (Sanskriet), sunnata (Pali), kū (Japans) betekent letterlijk “leegheid” of “leegte” en is in het boeddhisme een fundamenteel begrip. Het oude boeddhisme ging er vanuit dat alle samengestelde dingen leeg zijn, niet bestendig, vergankelijk zijn. In het Hinayana (theravada) de oude stroming van het boeddhisme in vooral landen als Sri Lanka, Thailand, Birma en Cambodja, heeft dit begrip betrekking op personen. In het Mahayana, de andere hoofdstroming die later ontstaat o.a. in China, Korea en Japan, slaat het begrip shunyata op alle dingen, dus niet in het bezit zijn van een eigen wezen of essentie. Wij zouden zeggen er is geen ziel en bij het sterven is er dus geen overgang of iets van een vervolg. Dat idee is in de tijd van de historische boeddha wel revolutionair te noemen. In het hindoeïsme van zijn tijd was juist alles gericht op het behoud van het ware, het onsterfelijke zelf (ziel-atman) van de mens. Denk maar aan de yogi, jainisme, naaktlopers en andere uitingen die allemaal gericht waren op het zeker stellen en behoud van de ziel.

Zelfs voor veel volgelingen van de historische boeddha was het ook moeilijk te aanvaarden wat o.a. zichtbaar is in de ingewikkelde verklaring van de wedergeboorten zonder zielverhuizing. Tenslotte geformuleerd als: Karma komt niet tot uiting in de nieuwe bestaansvorm maar als de nieuwe bestaansvorm.

Shunyata doordringt en draagt alle verschijnselen en is voorwaarde tot hun ontwikkeling. Leegte wil dus niet zeggen dat de dingen niet bestaan, het maakt alleen duidelijk dat ze niets dan verschijnselen zijn. Door de leegte zijn ze dus vrij van dualiteit. In de verschillende stromingen in het boeddhisme wordt het begrip leegte niet overal geheel hetzelfde geïnterpreteerd.

In de Hart sutra, behorende tot de Prajnaparamita sutra's, wordt leegte als gemeenschappelijke eigenschap van alle tegengestelde verschijnselen beschouwd. De sutra onderstreept het niet-gescheiden zijn vorm en leegte (hart sutra: vorm is leegte, leegte is vorm).

Dat de ware natuur van de wereld leegte is, wil dus zeggen dat de verbale omschrijving en iedere differentiatie, elk denkbaar begrip van de wereld, niet van toepassing kan zijn.

In de toelichting bij het kwatrijn zegt de schrijver het bondig: “True emptiness is also empty of emptiness and thus includes all things”.

Leegte is dus de voorwaarde tot zowel ontstaan als vergaan van bewuste wezens, maar schept ook de mogelijkheid voor bevrijding. Het doorgronden en begrijpen van de leegte door middel van wijsheid is de bevrijding die wij de verwerkelijking van het Nirvana of verlichting noemen.

Bij het toelichten en duiden van dit soort lastige begrippen ervaar ik persoonlijk een extra moeilijkheid.

Het probleem bij het uitleggen en communiceren over lastige onderwerpen, met name die waar gevoelens en emoties een rol kunnen spelen, is dat wij denken dat de taal die wij gebruiken duidelijk, helder en eenduidig te interpreteren is, maar niets is minder waar.

Wij denken in taal en de woorden die wij gebruiken in het denken en dus ook in spreken hebben inhoud en betekenis gekregen door onze eigen ervaringen en kennis vergaring. Taal is dus "mijn" taal en gekleurd en gevormd door mijzelf. Iedereen heeft zijn eigen taal. Dat wij elkaar verstaan is dus lang niet zeker.

Toeval?

Dit weekend las ik in de krant een boekrecensie over Wittgenstein waarin het volgende stond:

"Wij denken met ons hoofd, maar dat doen we in de vorm van taal. De taalfilosoof Wittgenstein maakte in Tractatus een analyse van dit denkgereedschap, in een formele en logische stijl.....

Ons taalgebruik is zo onhelder en onlogisch dat dit gereedschap onbruikbaar is om zekerheden te krijgen. Dat leidde tot de beroemde uitspraak: "Waarvan men niet kan spreken, daarover moet men zwijgen."

Over zaken als God, de moraal en de zin van het leven kunnen we niet veel met zekerheid zeggen. Dit betekend echter niet dat wij ons daarover stil moeten houden, zoals de uitspraak van Wittgenstein vaak is opgevat. Voor Wittgenstein welde rede om tijdelijk te stoppen met filosoferen en schoolmeester en hulptuinman te worden, tot de geest van de wijsbegeerte hem toch weer zou roepen."

Maar, hoewel dus lastig, blijf ik het wel proberen, terug naar het gedicht.

De eerste regel is voor Stonehouse een gegeven, de waarheid voor hem als Zenmeester van 1800 jaar ervaren en studeren van zijn voorgangers.

In regel twee wordt tegelijk duidelijk dat die waarheid moeilijk te begrijpen is, omgeven door bedrog en verkeerde voorstellingen, maar het waarom daarvan weten wij niet.

De derde regel las ik bij de eerste kennismaking als een vraag, maar dat is het niet, eerder een constatering in vraagvorm. Vanuit de wetenschap dat de echte leegte bestaat en een gegeven is: Hoe zou dat wat echt en niet echt, wat waar en niet-waar is, leven en sterven, gescheiden kunnen bestaan, dus nee.

In regel vier maakt hij dat duidelijk door een metafoor, een beeld uit zijn dagelijks leven:

Bloemen bloeien maar kunnen tegelijkertijd ook vallen-sterven in de zelfde voorjaarswind.

Toegift

De gedichten van Stonehouse spreken mij aan omdat hij steeds weer, bij de vragen en problemen die hij aansnijdt, eindigt in het hier en nu van zijn dagelijkse bezigheden, het leven met aandacht voor het moment, steeds een demonstratie van wat Zen is.

I sit and meditate in the quiet and dark
where nothing comes to mind
I sweep in front when the west wind is done
I make a path for the moonlight

Our time is confined to one hundred years
but which of us get them all
hundred-years-old die too
the only difference is sooner or later

(een tijdloze)

East or west north or south then back again
by cart or horse on land by boat on water
the gate to fame and fortune is far away as Heaven
yet people by the million kill themselves to reach it

Literatuur:

The Mountain poems of Stonehouse
translated and commentary by Red Pine
Copper Canyon Press
ISBN 978-1-55659-455-7

De Historische Boeddha
Hans Wolfgang Schumann
Asoka
ISBN 978-90-5670-220-5

Lexicon Boeddhisme
Asoka
ISBN 978-90-5670-171-0

Volkskrant zaterdag 8 januari 2022
Boekenbijlage
De filosofie roept door Ronald van Raak